ПРЕГЛЕД / ОБЗОРЫ И РЕЦЕНЗИИ / SURVEY AND BOOK REVIEWS

Десислава Найденова, Стиляна Баталова, Андреана Костадинова (София, България)

МЕЖДУНАРОДНА НАУЧНА КОНФЕРЕНЦИЯ „ПРОБЛЕМИ НА КИРИЛО-МЕТОДИЕВОТО ДЕЛО И НА БЪЛГАРСКАТА КУЛТУРА ПРЕЗ IX–X ВЕК“

От 28 до 30 септември 2005 г. Кирило-Методиевският научен център при БАН организира международна научна конференция „Проблеми на Кирило-Методиевото дело и на българската култура през IX–X в.“, посветена на 25-годишнината от основаването на Центъра и в памет на 1120-годишнината от смъртта на св. Методий. На официалното откриване бяха поднесени поздравления от името на президента на Република България г-н Георги Първанов, на министър-председателя г-н Сергей Станишев и на зам.-министъра на образованието и науката г-жа Ваня Добрева. Приветствия прочетоха зам.-председателят на Българската академия на науките акад. Константин Косев, деканът на Богословския факултет на Софийския университет доц. Емил Трайчев, прочетен бе поздравителен адрес от името на директора на Академичното издателство „Марин Дринов“ акад. Ячко Иванов. Кирило-Методиевският научен център получи поздравления също от Генералния директор на Руската национална библиотека в Санкт Петербург В. Н. Зайцев, от професора в Харвардския университет в САЩ Томас Бътлър, както и от няколко института на БАН – от зам.-директора на Института за литература ст.н.с. д-р Ана Стойкова, от зам.-директора на Института за български език ст.н.с. д-р Елка Мирчева и от директора на Института по тракология проф. Кирил Йорданов. На откриването като официални гости бяха министър-съветникът в Посолството на Кралство Белгия Гидо Сонг, първият секретар на Посолството на Сърбия и Черна гора Владимир Решетар, директорът на Австрийския институт за Източна и Югоизточна Европа – офис София, Мартин Феликс Гайдусек, директорът на Италианския културен институт в София Алберто Риналди и аташето по културата на Посолството на Република Украйна Татяна Кулик.

Двете знаменателни за палеославистиката годишнини станаха повод за награждаването на трима видни чуждестранни учени. Проф. Екхарт Вайер от Фрайбургския университет в Германия получи почетния знак на БАН – „Марин Дринов“ на лента, за изключителните му заслуги към БАН, за големите му научни приноси в изследването и публикуването на старобългарски средновековни произведения, за неговата преподавателска и издателска дейност, както и във връзка с 65-ата му годишнина.

С грамота „За заслуги към българистиката“ бяха наградени проф. Емилие Блахова от Славянския институт на Чешката академия на науките – за нейния значителен принос в изучаването на старобългарския език и за развитието на българистиката в Република Чехия, както и за разширяване на научното сътрудничество на Чешката академия на науките и БАН, и проф. Франсис Томсън от Държавния университет в Антверпен, Белгия – за неговия значителен принос в изследването на старобългарската преводна литература, за развитието на българистиката в Белгия и за разширяването на научното сътрудничество между учените от двете страни.

С почетния знак „Марин Дринов“ на лента ръководството на БАН отличи и директора на Кирило-Методиевския научен център ст.н.с. д-р Светлина Николова за приноса ѝ за развитието на палеославистиката и големите ѝ заслуги за издигане авторитета на ръководената от нея научна организация. Безспорно признание за големите постижения на всички сътрудници на Центъра в областта на кирилометодиевистиката бе решението на Управителния съвет на БАН да награди КМНЦ с почетен плакет „Марин Дринов“ за изключителните му заслуги към БАН, за приноса му в изследването на делото на светите братя Кирил и Методий, техните ученици и последователи и във връзка с 25-годишнината от основаването му.

На пленарното заседание бяха прочетени три доклада. Встъпителният доклад на Светлина Николова (България) „Вселената на Кирило-Методиевото дело“ бе посветен на забележителната личност на св. Методий като основна фигура както в процеса на разпространяването и установяването на създадената от светите братя азбука, така и за приобщаването на всички славяни към общоевропейския модел на предимно писмената култура. Подчертана бе историческата роля на България за оцеляването на славянската писменост, единствена в средновековна Европа, която се развива на език, съвременен на нейната поява. Тези културно-исторически обстоятелства правят създаването именно в България на специална научна институция, която да има за предмет Кирило-Методиевото дело във всичките му измерения, закономерно явление. По-нататък Св. Николова представи накратко историята на КМНЦ, която всъщност започва още през 1914 г. със създаването на т.нар. Климентова комисия на БАН, многократно трансформирана до 1980 г., когато се създава специалната научна, популяризаторска и координационна структура като самостоятелно юридическо лице под името „Кирило-Методиевски научен център“. Тя се спря на основните направления в неговата работа, като особено подчерта тенденцията към непрекъснато разширяване на международното сътрудничество и характеризира най-важните научни проекти на Центъра. Резултатите от творческата дейност на учените са впечатляващи: за периода след 1992 г. те са публикували 654 труда в 22 страни на Европа и Америка, цитирани са близо 2000 пъти в 24 страни, участвали са с 354 доклада на 136 международни форума в 21 страни, изнесли са лекции по над 20 научни дисциплини в 7 български и в 10 висши учебни заведения в Европа и Америка. Особено внимание беше обърнато на изданията, подготвяни от КМНЦ – поредицата „Кирило-Методиевски студии“, списание “Palaeobulgarica” и отделни книги в областта на кирилометодиевистиката и средновековната българска култура. Авторката посочи, че изданията на КМНЦ досега обхващат почти 17 000 страници и в тях са публикували свои приноси близо 300 автори от повече от 20 страни в Европа, Америка и Азия, като обърна внимание на забелязващия се в последно време стремеж чуждестранните колеги от Западна Европа да публикуват своите трудове с „марката“ на Центъра.

Екхард Вайер (Германия) направи важни наблюдения по проблема „За традицията на старобългарския превод на Катехизиса на Кирил Йерусалимски“ („Zur Überlieferung der altbulgarischen Überzetzung der Katechesen Kyrills von Jerusa-

lem"). Той се спря на отделните преписи и се опита да определи различните основи на разклоненията в текстовата традиция, изтъквайки необходимостта при всяко текстологическо изследване да се анализира не само основният текст на произведенията, но и всички запазени фрагменти и части от тях. В доклада бяха разграничени два периода от историята на текста на Беседите. Първият превод беше отнесен към началния период от съществуването на славянската писменост, а именно Кирило-Методиевата епоха. Покъсен етап от развитието на текста е представен през X–XI в. в запазените паметници с преславски произход. Изследователят посочи две групи от преписи. Първата е от по-стари ръкописи от XI–XIII в. и в нея са включени Рилските глаголически листове и Хилендарските листове. Текстовите сравнения продължиха с вариантите от Великите чети-минеи на митрополит Макарий и от редица руски преписи. Като разгледа цялостната славянска рецепция на Беседите, Е. Вайер убедително доказа, че в основата на Успенския препис на славянските минеи стои руският Синодален препис от XI – началото на XII в. Авторът на доклада посочи необходимостта от обстойно проучване както на макроструктурата, така и на микроструктурата на текста. Беше направен изводът, че голяма част от промените, замените и вариантите в текста на Беседите, настъпили през вековете, са свидетелство не за преписваческа грешка, а за съзнателна филологическа преработка.

Докладът на Георги Попов (България) „Проблеми и задачи на изследванията върху Кирило-Методиевото химнографско наследство" беше с програмен характер. В него бяха набелязани основните насоки, цели и задачи при проучването на Кирило-Методиевото химнографско наследство. На първо място беше подчертана необходимостта от по-нататъшно цялостно издирване, изследване и издаване на оригиналните химнографски текстове, съхранени в състава на достигналите до наши дни славянски химнографски книги. Във връзка с наборните издания изследователят изтъкна необходимостта текстовете да бъдат предавани без езиково-правописна нормализация и без осъвременена пунктуация. Втора основна задача е изследването и издаването на преводните химнографски произведения в състава на ръкописните книги. Многопластовият по произход преводен състав на ръкописите налага отделните химнографски творби да бъдат изследвани и издавани самостоятелно въз основа на достигналите до нас преписи. Третата задача изследователят свърза с проучване на историческия развой и разпространението на богослужебните химнографски сборници на славянска почва. Като посочи примери за сполучливо осъществени издания на славянските ръкописи с химнографски състав, Г. Попов изведе на преден план и необходимостта от подготовка на дипломатически по тип издания на отделни славянски ръкописни книги, представители на различни химнографски сборници – минеи, триоди, октоиси.

Работата на конференцията продължи в три секции. В тях взеха участие 93 учени – 44 български и 49 от чужбина (Австрия, Белгия, Великобритания, Германия, Гърция, Израел, Испания, Италия, Македония, Норвегия, Полша, Русия, САЩ, Словакия, Сърбия и Черна гора и Чехия), които изнесоха 86 доклада.

В първата секция бяха изнесени 28 доклада. Една част от тях бе свързана преди всичко с житията на славянските апостоли. Главна задача на доклада „Първата глава (прологът) на Житието на Методий: текстологически проблеми и въпросът за неговото авторство" ("The First Chapter (Prologue) of the Life of Methodius: Textological Problems and the Question of its Authorship") на Йоханес Райнхарт (Австрия) бе идентификацията на паралели и извори за първата глава на Житието на Методий и идентифицирането на неговия автор. След като представи накратко съдържанието на текста, ученият обобщи най-важните проучвания върху житието. Откритите цитати от гръцките

отци на Църквата в житието доказват, че агиографът е запознат с творбите на Григорий Назианзин и с някои химнични текстове. От лингвистична гледна точка бяха изследвани избрани термини, означаващи „ерес", „борба срещу ерес" или „вселенски събор". Главен въпрос беше сравнението на кратката история на вселенските събори от житието с други разкази за тях. Й. Райнхарт обоснова мнението си, че относно въпроса за авторството на първата глава на житието засега не би могло да се даде определен отговор. Въпреки представените в доклада лингвистични, стилистични и идеологически аргументи в подкрепа на тезата за общ автор на Пролога и останалите глави той смята, че те не са достатъчно убедителни, за да изключат различни автори за двете части. Като перспектива за бъдещо изследване бе посочена нуждата от критическо издание на текста, съпроводено от превод, коментар, пълен свод на думите, както и пълна библиография. А л д а Д ж а м б е л у к а - К о с с о в а (Италия) в изложението си на тема „Един изряден старобългарски катехизис: Прологът на Памет и житие на блажения отец наш и учител Методий, архиепископ Моравски" посочи важността и значението на Пролога, който всяко религиозно лице би могло да използва за разясняване на християнската вяра на новопокръстените. Тя предложи свое деление на текста и аргументира ново четене на едно място, носещо следи от променяне на първоначалния текст, оспорвайки мнението на Бодянски.

В а л е н т и н В ъ л ч а н о в (Норвегия) в „Покръстването на светеца – традиционен агиографски елемент в структурата на Пространното житие на св. Кирил" ("The *Conversion* of the Saint – a Traditional Hagiographic Element in the Structure of the *Life of Saint Constantine-Cyril*") имаше за цел да разгледа два епизода от Пространното житие на Константин-Кирил – за избора на годеница и за лова със соколи, и двата от глава III. Привеждайки съответните паралели, изследователят убедително доказа, че Житието на св. Кирил е сложна кохерентна литературна творба, основана на византийската агиография и реторика като цяло. При оформянето на своето произведение авторът на житието е възприел от раннохристиянската литература с посредничеството на византийските агиографски модели и способи за изграждане на разказ за пътя на превръщането на човек в светец, приспособявайки ги към биографията на славянския апостол и към съответния исторически контекст. В доклада на М а я И в а н о в а (България) „Ръкописната традиция на Пространното житие на Константин-Кирил (според гл. XVII–XVIII)" обект на текстологическо изследване бяха последните две глави от Пространното житие на Константин-Кирил Философ. На базата на 43 пълни преписа и известните до момента извлечения от произведението бяха проследени лексикалните варианти, грешките и пропуските в текста. Специално внимание бе обърнато на имената и топосите, които превръщат житието в историко-документален източник. В този аспект бе потърсена и връзката с други кирило-методиевски съчинения, предаващи същото историческо събитие: Пространното житие на Методий, Успение Методиево, Успение Кирилово и Италианската легенда. В доклад на тема „Пространното житие на св. Климент: критични забележки по текста" ("Die lange Vita des heiligen Klemens: Kritische Bemerkungen zum Text") А н г е л и к и Д е л и к а р и (Гърция) направи много аргументирани предложения за нов прочит на някои места от текста, но го представи също и като значим исторически извор за разпространението на християнството на Балканите и за ролята на светите братя и техните ученици.

Преводите на старозаветните и новозаветните книги очертаха друг кръг от проблеми, разглеждани по време на конференцията в първа секция. Й е ж и Р у с е к (Полша) изнесе доклад „Върху делото на славянския първоучител св. Методий". В него той обърна внимание, че годишнините увеличават интереса на славистите

към делото на Кирил и Методий и тази тенденция се усилва от 1985 г. насам. След като бе подчертана ролята на папската енциклика на Йоан-Павел II Slavorum Apostoli от 1985 г., с която Кирил и Методий са провъзгласени за покровители на Европа, бяха представени накратко научните публикации и постижения в областта на славистиката в Полша и България. Акцентът на доклада бе върху преводаческата дейност на Методий. Като резултат от поднесените установени данни и последвалия анализ авторът изказа мнение, че е съществувал пълен превод на Библията, дело на Методий. В доклада си „Кой е преводачът на Книгата на Иисус син Сирахов?" Светлина Николова (България) посочи, че въпросът, свързан със сведението за превода на Библията, направен от Методий в края на живота му между 882 и 884 г., е един от най-сложните в съвременната кирилометодиевистика. Текстовата традиция на превода остава напълно непозната, проблемът като цяло е неизследван, липсва дори издание на текста. След преглед на историята на проучванията на Методиевите преводи и сред тях на Книгата на Иисус син Сирахов Св. Николова представи най-стария славянски препис в ръкопис F.I.461 от Руската национална библиотека в Санкт Петербург и приведе някои лингвистични доказателства в подкрепа на мнението за ранен превод и за Методий като вероятен негов автор. В заключение изследователката подчерта, че въпреки множеството доказателства за авторството на Методий и учениците му точен отговор на този въпрос би могъл да се даде само след пълен анализ на ръкописната традиция, в която са засвидетелствани промени, несъмнено дължащи се на намесата на преписвачите на първоначалния превод.

Моше Таубе (Израел) в доклада си „Похвала на добродетелната жена" от Хилендар" ("The 'Praise of The Virtuous Woman' from Hilandar") разгледа неидентифициран от своя първооткривател Д. Богданович фрагмент, който е част от сборник от типа панигирик или хомилиар от манастира Хилендар, и го датира от XVI в. Таубе идентифицира фрагмента като Притчи Соломонови 31:10–31, без да го сравнява с всички известни текстови версии, а в сравнение със съответните пасажи от няколко избрани от него и подредени в хронологичен ред преписи на текста. Въз основа на задълбочен текстологически анализ, проследяващ единството, разликите, грешките и уникалните четения в ръкопис 761/VII от Хилендар, изследователят заключи, че пред нас е един ценен извор за културните условия, в които са живели неговите ползватели, и че става дума за текст, който е коригиран въз основа на гръцкия през XVI в. В доклад, озаглавен „К некоторым особенностям членения книги Притч в рукописи F.I.461" („За някои особености в членението на текста на Притчи Соломонови в ръкопис F.I.461"), Вацлав Чермак (Чехия) базирайки се на ръкописа, намиращ се в Руската национална библиотека в Санкт Петербург, представи в сравнителен план текста на паримиите и пълния текст по началата и края на стиховете в няколко гръцки и славянски източника. В резултат от проведения анализ бяха уточнени някои прилики между пълния и паримейния текст. Татяна Мострова (България) представи предварителните си наблюдения за състава и структурата на текстовете, поместени под датата 9 май (паметта на пророк Исая) в доклад, озаглавен „Книгата на пророк Исая във Великите чети-минеи на митрополит Макарий". Под тази дата във Великите четиминеи са включени два отделни преписа с пълния текст на Исая по неговия преславски превод. Първият препис съдържа всичките 66 глави, но е без тълкования, а във втория са налице коментари от различни църковни отци, сред които Теодорит Кирски, Кирил Йерусалимски и Василий Велики. Между двата преписа са разположени избрани глави и стихове от същата книга, идентифицирани като откъси от Паримейника. Тази структура на текста е застъпена и в трите версии – Ус-

пенския, Софийския и Царския препис. От изследването на състава на Книгата на пророк Исая в минеите на митрополит Макарий се установява, че в тях липсва съкратената версия на текста с тълкования, която се съдържа единствено в среднобългарската традиция. Това показва, че тази версия вероятно не е била разпространена в Русия. В доклада си Искра Христова (България) интерпретира „Гръцките версии на Книга Йов и техните славянски преводи". След уводните думи за Книга Йов и нейното значение за развитието на християнската култура, както и за някои особености на еврейския текст, И. Христова премина към известните от древността гръцки преводи на книгата, спря се накратко на византийските коментари върху нея, както и на някои от съвременните издания на гръцкия текст на Септуагинта. По-нататък представи историята на славянските преводи на книгата. Въз основа на разгледаните от нея няколко примера за особеностите на гръцкия текст и славянските преводи авторката достигна до заключението, че за изследването на славянските преводи не са достатъчни изданията на гръцкия текст, а трябва да бъде взета предвид и византийската ръкописна традиция. От друга страна, славянската традиция би могла да се използва за по-доброто опознаване и за по-пълното описание на византийската. Маргарет Димитрова (България) разгледа в доклада си „Тълкование и превод: по материал от тълковните преводи на Песен на Песните" в съпоставителен план три текстови разновидности на Песен на Песните: ранния пълен превод, текста в ранния превод на катената с тълкованията на Филон Карпатийски, Григорий Нисийски, Иполит Римски и др. и текста в Рилския ръкопис 2/24 от XV в. В този ръкопис бе идентифициран превод на катена B2 с тълкования на Песен на Песните от Теодорит Кирски, Григорий Нисийски, Нил Анкирски и Максим Изповедник и Михаил Псел. Авторката приведе редица примери от превода на Песен на Песните, на които не може да се гледа като на грешки спрямо еврейския текст, а като на съобразяване с тълкованията, основани на Септуагинта. Показано бе, че преводът на тълкованията влияе върху избора на лексеми при предаване на библейския текст.

В рамките на сесията бяха изнесени два доклада за Псалтира. Първият – „Критерии за различаване на западното (латинско) влияние в първата редакция на Псалтира" („Criteria for Distinguishing Western (Latin) Influence on the First Redaction of the Church Slavonic Psalter"), бе на Катрин Мери МакРобърт (Великобритания). Тя формулира критерии за разпознаване на западно (латинско) влияние върху първата редакция на Псалтира и подчерта, че напоследък въпросът се разглежда във връзка с ръкописните свидетелства от манастира „Св. Екатерина" в Синай. Докладът доказа, че обичайните методи на текстологията трябва да бъдат прилагани за оценяване на свидетелствата, приведени в подкрепа на това становище: трябва да се прави разлика между текстови отличителни черти, за които западният произход е единственото правдоподобно обяснение, такива, за които подобен произход е вероятен, но не изключва други възможности, и такива, които биха могли да възникнат независимо от западни модели чрез спонтанна преписвателска дейност. Изводите за характера на превода трябва да се основават на всички достъпни свидетелства за първата редакция, а не само на един ръкопис, колкото и да е стар. Изложено бе предположението, че прилагането на тези методологически принципи може да доведе до по-ясна картина на влиянието на западния текст върху славянския превод на Псалтира и на тенденциите за преработка в България от X в. Докладът на Ивона Карачорова (България) „Полиелейни припела" също бе тематично свързан с Псалтира, но в него се разглеждаха полиелейните припела в избрани псалми. Авторката проследи връзката на славянските полиелейни припела с византийската традиция (Никифор Влемид и монах Филотей), като по-нататък в изложението си

акцентира върху състава на избраните псалми и връзката им с календара.

Емилие Блахова (Чехия) в своя доклад „Няколко наблюдения върху лексиката на славянския Апостол" („Несколько заметок к лексике славянского Апостола") съобщи, че последните изследвания на Искра Христова поставят множество въпроси относно първоначалната редакция на текста. Вниманието бе насочено основно към лексикалния аспект. Е. Блахова проследи употребата в Апостола на синоними със стилистична цел при превода на гръцки лексеми като ὁ ἰδιώτης, τὰ ἄζυμα, ἡ οἰκονομία, ἡ ἔκβασις, ὁ ὄλεθρος θ τὰ ἄτοπα. С помощта на някои паралели по материал от Деяния на апостолите и Послания бяха очертани по-ясно параметрите на преводаческото изкуство – ориентацията в значението и отсенките при предаването на гръцки лексеми, характерни само за Апостола.

В доклада си „Гръцкият текст на Евангелието и неговата славянска версия: Евангелието на Иван Александър и редакцията на превода на Свещеното писание" („Греческий текст Евангелия и его славянская версия: Евангелие Иоанна Александра и правка перевода Священного писания") Марчело Гардзанити и Алберто Алберти (Италия) разгледаха Евангелието на Иван Александър в контекста на взаимоотношенията на славянския превод на Евангелието и гръцката ръкописна традиция. В началото на доклада бе отделено специално внимание на последните изследвания на богатата славянска ръкописна традиция и на новозаветните издания и изследвания на гръцката ръкописна традиция. В славянския превод на първите десет глави от Евангелието от Йоан (М. Гардзанити) и Евангелието от Марк (А. Алберти) двамата автори изследваха „възловите разночетения", установени още в гръцката традиция. Иван-Александровото евангелие бе привлечено в анализа като един от най-древните паметници, отличаващи се с множество разночетения, съответстващи на конкретни четения в гръцката традиция, и бяха приведени статистически данни за резултатите от анализа на „възловите разночетения" спрямо „текста на множеството", византийския текст, „стандартния текст", отделните четения, спорните и непознатите четения. В края на своя анализ авторите изразиха своето впечатление, че текстът на Иван-Александровото евангелие от 1356 г. е преправен въз основа на един или повече славянски антиграфи с помощта на гръцкия текст.

Екатерина Дограмаджиева (България) изследва „Славянския апракос след въвеждането на Ерусалимския устав". Тя посочи, че от XI до XIV в. славянското Изборно евангелие с неговите подредени според календара четива е било по-удобно за използване от Четириевангелието. За това говори големият брой запазени апракоси (приблизително половината от изследваните 83 ръкописа). След въвеждането на санкционираните от Ерусалимския устав перикопни глави, които номерират последователно богослужебните четива, Четириевангелието се е оказало по-подходящо за църковната практика. Това е предопределило по-нататъшната съдба на Апракоса. Той е станал по-неудобен и е започнал постепенно да излиза от употреба. От 153 проучени ръкописа след XIV в. съхранените изборни евангелия са само 7. Това означава, че по-рядко са се преписвали апракоси, разнообразни по състав и структура, със значителен брой грешки. Те са се оказали настрани от основната задача на Ерусалимския устав да уеднакви и стабилизира църковната практика и постепенно са били изместени от богослужебното Четириевангелие.

Мария Спасова (България) в доклада си „Кое Учително евангелие е на Константин Преславски?", изхождайки от формалната логика и логиката на фактите, изложи своята хипотеза кое Учително евангелие щяхме да считаме за принадлежащо на Константин Преславски, ако не се бе съхранил най-ранният руски препис от XII в. Синод. 262, а само 4-те преписа от Учителното евангелие от вто-

ри тип. След внимателен и задълбочен анализ на състава на множество преписи изследователката очерта бъдещите насоки за изследване, стоящи пред византолозите и славистите – да се издирят гръцките текстове, от които е съставено Учителното евангелие от втори тип, но да се работи по принципа на „разграждането", а не като се търси един-единствен гръцки кодекс. Тя заключи, че лингво-текстологичните факти дават основания да се допусне, че е съществувал ранен превод, който е достигнал до нас чрез среднобългарски посредник в две версии. Едната от тях е попаднала в Русия и е била приета като авторитетен текст, който е с устойчива традиция в книжовната практика.

Сред докладите с историко-културна насоченост особено интересен бе „Ролята на народностните преводи на Библията за националната култура" („Die Rolle der nationalsprachliche Bibelübersetzung für die nationale Kultur") на Е в а Ш у л ц - Ф л ю г е л от библейския институт Vetus Latina (Бойрон, Германия). Авторката изложи проблема за ролята на превода на библейския текст на народностните езици за развитието на националната култура, като обърна специално внимание и дефинира понятието „Европа" в епохата на налагане и приемане на християнството. Т а н я Л а л е в а (Испания) разгледа „Делото на Кирил и Методий в контекста на средновековна Европа". Бяха интерпретирани историческите факти от живота на светите братя по пътя между Константинопол и Папския престол и преодоляването на пречките, зададени от триезичната доктрина, която на практика има за цел да ограничи разпространението на еретически идеи сред новопокръстените народи. Доктриналната вярност на славянските преводи на свещените книги и променящите се сфери на църковно влияние с излизането на новите славянски държави на политическата европейска сцена са фактори от решаващо значение за това мисията на Кирил и Методий, в началото с незначителни перспективи и по-скоро обречена на провал, да достигне необичайни размери и успех. Темата намери продължение в доклада на К р а с и м и р С т а н ч е в и А н н а В л а е в с к а (Италия) „От еретик до светец – еволюция на Методиевия образ в западната традиция". Те припомниха, че признаването на обществен култ на Кирил и Методий в Западна Европа е късен акт, известен на всички. Интересно и важно е да се знае, че в неславянския Запад свидетелствата за тях както в писмени, така и в иконографски паметници се срещат от времето на Енеа Силвио Пиколомини, бъдещия папа Пий II (1458–1464), насетне. Разгледани бяха редица свидетелства за почитта към двамата братя, като бе акцентирано, че тази към Методий е от значително по-късен исторически период.

В доклада си „Ръкописен фрагмент от Констанц – следа от Методиевото заточение?" С л а в и я Б ъ р л и е в а (България) разкри в нова светлина открития от А. Долд фрагмент в ръкопис 8 от Университетската библиотека във Фрайбург, представляващ едно от двете най-ранни свидетелства за Псевдо-Изидоровата юридическа сбирка. Авторката направи своя интерпретация на въпроса, заради кого са направени извлеченията. Тя отбеляза факта, че откъсът се отнася до случаи, при които има обвинение срещу епископ, и второ, че е част от най-значителната и разпространена средновековна фалшификация върху църковното право, за която се приема възможността да е съставена в църковната провинция Реймс. След анализ на съдържанието на фрагмента изследователката изтъкна, че предвид времето на създаването му – третата четвърт на IX в., и времето на процеса срещу Методий, организиран от баварските епископи (870 г.), както и локализирането му в някои от манастирите около Боденското езеро, не е невъзможно той да е свързан с Методиевото заточение там и опитите Панонският архиепископ да бъде освободен с подкрепата на Апостолическия престол.

Тема на доклада на Л а р а С е л с (Белгия) бе „Славянската версия на „кор-

пуса на Шестоднева". Йоан Екзарх и преводът от XIV столетие" („The Slavonic Rendition of the "Hexaemeron Corpus". John the Exarch and the 14th Century Translation"). Тя посочи, че хомилиите за Шестоднева на Василий Велики и „За сътворението на човека" от Григорий Нисийски във византийската традиция често са част от обща текстова група и че тази симбиоза е отразена и в славянската традиция. Според авторката този факт е очевиден за превода от XIV в., който представя достоверно отражение на гръцкия „обичаен корпус на Шестоднева". Това твърдение бе доказано чрез паралели в структурата, разделението на глави и присъствието на определени схолии и вмъквания в славянската версия от обсъждания „текстов грозд". Посочено бе и бе илюстрирано с няколко примера за реминисценции и парафрази от гръцки, че могат да се намерят голям брой указания, че Йоан Екзарх е използвал „За сътворението на човека", пишейки своя Шестоднев. Накрая бе поставен въпросът, защо в случая със „За сътворението на човека" Йоан Екзарх не превежда, както е превел големи части от Василиевия „Шестоднев".

У и л я м Ф е д е р (САЩ) говори за „Славянският превод на Скитския патерик, приписван на св. Методий" („The Slavonic Translation of the *Scete Patericon* Attributed to St Methodius"). В началото той се спря на структурата на гръцкия текст. Привеждайки аргументите си в полза на авторството, той посочи, че преводът е направен от италогръцки извор, а не от константинополски; че преводът показва изключително добро познаване на Свещеното писание на славянски език; обърна внимание на самоназоваването като патерикъ и отьчьскъиꙗ кънигы и добави като още един аргумент в тази насока, че останалите славянски патерици са преводи от константинополски извори. В доклада нашироко бе разгледано значението на Скитския патерик както в контекста на историята на културата, така и за славистичните изследвания въобще. Тази тема бе интерпретирана и продължена по своеобразен начин и в доклада на П е т к о П е т к о в (България) „Наблюдения върху лексиката на Скитския патерик", в който бяха проследени както избрани граматически архаизми като насочващи към авторството на превода, така и лексикалната вариативност в текста.

По време на конференцията в първа секция бяха изнесени и два доклада, разглеждащи старобългарската лексика в различни аспекти. В разработката „Някои съображения за езика на кирило-методиевските извори" („Некоторые соображения о языке кирилломефодиевских источников") Д ж о р д ж о Д з и ф е р (Италия) посочи, че произведения като Житието на Кирил, Житието на Методий, Сказанието на Черноризец Храбър, Похвалата за Кирил и Похвалното слово за Кирил и Методий са сред най-значимите извори за реконструкцията на Кирило-Методиевата мисия, и постави въпроса за тяхното лингвистично значение. Изхождайки от Пражкия речник, авторът изясни някои лексикални аспекти и се съсредоточи върху сложните думи (composita), заемките и собствените имена (антропоними и топоними). В заключение бе изтъкнато, че тяхното лингвистично значение изглежда по-маловажно от историческото им. В доклада си „Ефективност и проблематичност на статистическия анализ на старобългарската лексика" А н г е л и н а М и н ч е в а (България) посочи значението на използваните в старобългарската лексикология характеристики със статистически израз, определяни като ексклузивна лексика (думите, характерни само за един ръкопис в рамките на старобългарските паметници), хапакси (думи, употребени само веднъж) и специфична лексика (думи с до 15 употреби в старобългарските ръкописи). Засегнат беше специално и въпросът за терминологичната правомерност на третия подход и резултатите от неговото прилагане. Беше изтъкната необходимостта при интерпретация на статистическите данни за степен на близост между различни автори, преводи и произведения да бъде включена задължително

жанровата принадлежност на текста и лексикалната структура на гръцкия оригинал.

Нова хипотеза за потеклото на Кирил и Методий изказа И в а н Д о б р е в (България) в доклада си „Чечь, Чечня и прабългарският произход на Солунските братя". Доказателствата, които бяха приведени, идват по две линии. От една страна, аудиторията бе запозната с паралели в топонимията, установени в областта Чечь, намираща се североизточно от Солун, и в Чечня, Северен Кавказ. Тези топоними по мнението на изследователя имат несъмнен общ прабългарски произход. Второто доказателство е мотивът от житието на Константин-Кирил, разказващ за участието му в лов с ястреби. Докладчикът поясни, че ловът с хищни птици, характерен за византийската аристокрация в онази епоха, е всъщност обичай, зает от номадските народи. Особено интересен факт, насочващ към произхода на този вид забава, е употребата на лексемата крагоун в житийния текст.

Във втора секция бяха представени общо 32 доклада. Те бяха обединени около няколко тематични кръга. Единият беше свързан с проблемите на най-рано преведените съчинения от IX–X в. Още първият доклад „Българските писатели от IX–X в. в южнославянските календарни сборници" на К л и м е н т и н а И в а н о в а (България) беше посрещнат с интерес и даде заявка за ползотворна работа. В обстойното си изложение българската изследователка представи някои похвални слова на Климент Охридски и Йоан Екзарх, включени в състава на южнославянските минейни сборници. Авторката разграничи произведенията, запазени в староизводните и новоизводните състави. Специално внимание беше обърнато на датата, под която се помещават словата, и на тяхното обкръжение, като беше подчертана връзката между редакциите и позициите им.

М а р и я н а Ц и б р а н с к а (България) анализира „Категорията „духовно родство" в славянската книжнина IX–Хв." Представени бяха данни от Анонимната хомилия в Клоцовия сборник, Закона за съдене на хората и Пространното житие на св. Методий. Лексикалният материал беше отнесен към средновековните понятия "fraternitas" и "paternitas". Особено място беше отделено на седма глава от Закона за съдене на хората, чието съдържание трябва да се разглежда във връзка с германо-франкските правни норми.

„Текстологическите проблеми на старобългарския превод на Словата на Григорий Назианзин" бяха анализирани от А л е с а н д р о М а р и я Б р у н и (Италия). Той представи своето сравнително изследване на гръцките и на славянските ръкописи на сборниците със слова на Григорий Назианзин. Изследването се основава на принципа за всестранното изучаване на всички аспекти на кодексите: палеографски, кодикологически, структурни и текстологически. Новото съпоставително палеографско изучаване на гръцките ръкописи позволява да се преразгледат досегашните мнения за вторичната роля на славянската традиция в историята на разпространяването на тези съчинения. Резултатите от изследването доказват, че запазените славянски ръкописи имат необичайно важно значение и за изучаването на оригиналната гръцка традиция на Словата.

Ф р а н с и с Т о м с ъ н (Белгия) говори за „Отношението на славянския текст на Симеоновия сборник към неговия гръцки оригинал и първото издание на 21–22-и въпрос на Анастасий Синаит" („The Relation of the Slavonic Text of the Simeonic Florilegium to the Greek Original together with the *editio princeps* of Anastasian Questions 21–22") въз основа на критическото издание на гръцкия текст на протосборника. Наблюденията му показват, че преписът от 1073 г. е по-добър от наличните гръцки текстове. В доклада бяха посочени преписвачески грешки в най-старите запазени гръцки ръкописи на Флорилегия. Авторът заключи, че не е възможно сборникът да е съставен лично от цар Симеон (893–927 г.), а има конкретен гръцки прототип. За пръв път беше представен пред-

полагаем гръцки текст, който е бил включен в състава на славянския сборник. Темата за Симеоновия изборник от 1073 г. беше продължена и в доклада на Галина Баранкова (Русия) „Към историята на ръкописната традиция на Светославовия изборник от 1073 г.: Софийски препис от XV в." („К истории рукописной традиции Изборника Святослава 1073 года: Софийский список XV в."). След обстоен анализ на Софийския ръкопис изследователката доказа, че той не може да бъде приет за директен препис от Светославовия изборник. След представянето на някои руски сборници, в състава на които са включени части от Изборника, Г. Баранкова сподели трудностите, които е срещнала при определянето на съотношението между текст и препис.

Обект на съпоставително изследване в доклада на Мария Йовчева и Лора Тасева (България) бе „Мъчението на св. Аполинарий Равенски в контекста на ранната славянска преводна литература". Авторките поставиха под съмнение тезата за превод на славянската версия от латински източник. За пръв път бяха привлечени и анализирани данните от въведения наскоро в научно обращение гръцки превод, запазен само в един месински ръкопис от XII в. Представеният пълен текстологически и езиков анализ позволи на М. Йовчева и Л. Тасева да заключат, че, от една страна, славянската версия на Мъчението стои по-близо до латинския първообраз, което в голяма степен се дължи на характерните за месинския ръкопис вторични интерполации на преписвача. От друга страна, редица фонетични и граматични особености на славянския текст, и най-вече някои лексикални грешки и неточности спрямо оригинала в Acta sanctorum намират своето обяснение само чрез посредничеството на гръцки текст.

Анисава Милтенова (България) разгледа „Катехитичната литература в контекста на Кирило-Методиевата епоха". Тя представи няколко цикли от текстове с катехитично предназначение под формата на кратки въпроси и отговори, запазени в два превода. Първият превод включва тълкования на евангелски притчи и логии, на Господнята молитва, а също и на библейски лица и събития в съчинението „Устроение на светите слова". Последният тип е с архаични езикови черти и вероятно е резултат от дейността на Кирило-Методиевите ученици от края на IX – началото на X в. Вторият превод възниква през средата на X в. като част от цял комплект текстове с догматична насоченост, които се помещават в кръмчиите от т.нар. сръбска редакция. В него са включени: разяснението на евангелските притчи под формата на въпроси и отговори, тълкуването на Господнята молитва, съпроводено от тълкование на Символа на вярата. Александър Кулик (Израел) обърна внимание на някои „Проблеми на лингвистичното изследване на славянските апокрифи" („Problems of the Linguistic Study of Slavonic Apocrypha"). Като представи редица примери, авторът на доклада доказа, че дори основното ниво на текстовете на славянските апокрифи не може да бъде разбрано само на базата на славянския текст, а трябва да бъдат взети под внимание и данните от неславистичните дисциплини. Необходимостта от подобен подход беше обусловена от факта, че голяма част от славянските апокрифи се отнасят към самото начало на книжовната дейност при православните славяни. Някои от тях са запазени в ранни преписи и са ценно доказателство за развитието на старата славянска култура и литература. За популярността на този вид съчинения свидетелстват различните по-късни преписи от различни части на Slavia Orthodoxa. Изследването на тази важна група от славянски писмени паметници е невъзможно без привличането на неславянските свидетелства и на съвременните постижения на изследванията върху ранната еврейска и християнска книжнина, към която принадлежат оригиналите на тези произведения.

Текстологическят анализ беше в центъра и на изследванията на Георги Мин-

ч е в (Полша). В доклада „Никодимовото евангелие и цикълът за Пилат – текстологически проблеми“ беше обърнато особено внимание на преведените от гръцки „Пилатово възношение“ и „Предаването на Пилат“. Изследователят локализира вероятния превод на двете произведения през XI в. в България, като ги постави в контекста на гръцката и хърватската ръкописна традиция. Е в г е н и З а ш е в (България) представи „Патеричният дял на Лаврентиевия сборник – проблеми на текста“. След преглед на изследванията върху проблемите на Патерика авторът съпостави тринадесетте патерични разказа от Лаврентиевия сборник с пълния текст на творбите в Синайския патерик. Изложените конкретни наблюдения показват липса на пропуски и добавки в текста от Лаврентиевия сборник. В същото време текстът представя голямо количество варианти и несъответствия. Предложеният анализ установи, че Лаврентиевият сборник представя редакция, а не нов превод на творбите от Синайския патерик. Т а т я н а П о п о в а (Русия) говори „За най-стария славянски ръкопис на Лествицата на Йоан Синайски“ („О древнейшей славянской рукописи Лествицы Иоанна Синайского“). Тя разгледа фонетичните особености на ръкопис № 198 от сбирката на Румянцевския музей в Руската държавна библиотека в Москва. Кодексът е от XII в. и съдържа най-стария запазен препис на Лествицата. Авторката предположи галицко-волински произход на преписа, което беше оспорено в последвалата дискусия.

Б о р и с Д а н и л е н к о (Русия) обърна внимание на мястото и значението на „Наследството на Презвитер Козма в полемиката на Генадий Новгородски срещу жидовстващите“ („Наследие Козмы Пресвитера в полемике святителя Геннадия Новгородского с жидовствующими“). Изследователят направи културно-исторически паралел между ситуацията в България през IX–X в. и в Новгород през XV в. Сходните обществени проблеми и борбата срещу еретиците налагат използването на Беседата на Презвитер Козма в руска среда. Беше очертано особеното значение на новозаветните цитати в произведението като аргумент и акцент в полемиката срещу богомилите в България и жидовстващите в Русия. Ц в е т а н а Р а л е в а (България) направи подробен палеографски и езиков анализ на „Фрагмент от Беседата против богомилите в руски сборник от началото на XVII в.“ („Отрывок из „Беседы против богомилов“ в русском сборнике начала XVII в.“). Тя представи ръкопис MS 106/17 от началото на XVII в., днес в Университетската библиотека в Дебрецен, Унгария. Сборникът е в две части. Първата е от проложен месецословен тип. Втората част съдържа архаичен състав от произведения на старобългарски писатели. Именно тук наред с произведенията на Климент Охридски и Петър Черноризец е поместена полемиката на Презвитер Козма. Съпоставката на Сборника с ръкописи със сходно съдържание очерта неговата архаичност и увеличи броя на познатите преписи на старобългарското произведение. В заключение Цв. Ралева посочи значението на посредничеството на сборниците със смесено съдържание за запазването и разпространението на Беседата против богомилите на Презвитер Козма.

Специално внимание беше отделено на актуалните за славистиката проблеми на химнографията. Компютърна възстановка на текста на Канона за Рождество Христово от Константин Преславски предложи Е в г е н и й В е р е ш ч а г и н (Русия) „Химнографският аспект на Кирило-Методиевото дело. Виртуална реконструкция на смисъла и ритмиката на повредените песнопения“ („Гимнографский аспект Кирилло-Мефодиевского дела: Виртуальная реконструкция смысла и ритмики испорченных песнопений“). На базата на конкретен материал той предложи реконструкция на вероятния оригинален текст на старобългарското произведение. Акцентът на изложението беше върху възстановяването на ритъма и структурата на повредените песнопения. След обстой-

но изследване на ямбическата структура на канона учениятпоказа как може да бъде възстановен текстът на творбата, като бъдат отстранени по-късни преписвачески грешки и лексикални замени. В доклада „За една предполагаема творба на Лъв VI Философ" Бойка Мирчева (България) изказа хипотеза за авторството на византийското песнопение „Достоино есть". След като представи факти от историята на текста и различните научни мнения за вероятните създатели на творбата, авторката подкрепи възможността песнопението да е създадено от византийския император Лъв VI Философ (886–912 г.). Възможни доказателства за това тя вижда в подредбата на гласовете в песнопението. Конкретният анализ на химнографски творби беше продължен и в доклада на Вадим Криско (Русия) „Наблюдения върху текста на най-старата служба за Константин-Кирил Философ" („Наблюдения над текстом древнейшей службы Константину-Кириллу Философу"). Сравненията между гръцката служба за св. Павел Изповедник и старобългарската служба за славянския първоучител показват многобройни лексикални и синтактични съвпадения и паралели между двата текста. Анализираният материал позволи на изследователя да предложи реконструкция на няколко тропара в канона за св. Кирил въз основа на гръцкия текст на службата за Павел Изповедник. С обзорен характер беше докладът на Радослава Станкова (България) „Химнографските книги, преведени от Кирило-Методиевите ученици, в сръбската ръкописна традиция от XIII–XIV в.". Тя представи редица произведения на старобългарски химнографи, запазени в сръбските богослужебни сборници, и очерта изключителното значение на сръбската книжовна традиция за запазването на оригиналните славянски химнографски произведения. Александър Наумов (Италия) спря вниманието си на „Руските химнографски творби от XIX в., посветени на св. Кирил и Методий". В центъра на изследването беше поставена Службата за св. Кирил и Методий, създадена от епископ Антоний (Амфитеатров) през 1861 г. и одобрена от Светия синод на Руската православна църква. По-късно тя претърпява редица изменения, но до наши дни остава основният богослужебен текст за 11/24 май, като в българската традиция се употребява преработката на св. Партений Левкийски. Анализът на химнографската композиция показа, че при създаването на службата е използван познатият житиеписен материал. Наред с това текстът ѝ изразява нови идеи, свързани със славянофилството и русофилството. Новите интерполации в произведението доразвиват култа към светите братя с антилатинска и антимодернистична насоченост. В доклада беше обърнато внимание и на Акатиста на св. Кирил и Методий от 1885 г., който беше сравнен и с други песнопения и издания, посветени на славянските първоапостоли.

Светлана Куюмджиева (България), „Проучвайки ранните Осмогласници: нови данни", постави въпроса за първоначалния „дославянски" състав и структура на Октоиха в ранните византийски извори. Върху обширен материал авторката доказа познатото в науката предположение, че в началото е съществувала само една химнографска богослужебна книга – Тропологий. Вследствие на нарасналия химнографски материал за празниците съставът и съдържанието му се променят и се оформят отделни книги, в които този материал е представен разделено: по неподвижни празници, по подвижни и по осмогласни последования, съответно от минеен, триоден и/или осмогласен (възкресен и седмичен) тип. Констатираното голямо разпространение на Тропология и първенстващото му място в ранното богослужение показва, че славянските първоучители св. Кирил и Методий и техните ученици (най-малкото до идването на последните в България) трябва да са познавали и използвали тази химнографска книга. Най-вероятно образецът, използван от старобългарските книжовници, е била

нейната Студийска версия на гръцки език, когато химнографският репертоар вече е започнал да се разделя и компилира по неподвижни и подвижни празници и по осмогласни последования – възкресни и седмични.

Върху друг аспект на химнографските изследвания беше акцентирано последното заседание на втора секция. Активно разработваните през последните години въпроси на средновековната музика не останаха встрани от интересите на участниците в конференцията. Е л е н а Т о н ч е в а (България) представи „Съотношението устност–писменост в християнското богослужебно пеене през старобългарския период (IX–X в.): Хипотези". Тя постави въпроса за адаптационната техника при свързването на византийски песенни модели със славяноезичен текст. Авторката проследи критично прилаганите методики на съпоставка на нотирани гръцки и славянски текстове. В своето изложение Е. Тончева защити хипотезата, че адаптационният процес се е опирал на генерираща песенност система, позволяваща успешно адаптиране на различните по характеристика поетични славяноезични текстове към византийския тип песенност. Тази теза авторката се опита да докаже чрез анализа на новооткрит невмен запис на славяноезичната стихира за Богоявление по подобния на 6-и глас „Ангельские придяте сили" (късновизантийска нотация от втората половина на XV в. от ръкопис Атина № 928, л. 154а). То е съставено от два ритмо-мелодически модела, които повтаряйки се периодично, разпяват стиховете на стихирата, като се следва ранен тип псалмодическо разпяване. Стилистиката на това песнопение дава основание да се реставрира песенността в известните старобългарски стихири. М а р и а н а Д и м и т р о в а (България) се спря на някои проблеми при „Използването на тита нотацията в ранните славянски и гръцки минеи" („Применения фитной нотации в ранних славянских и греческих Минеях"). След като представи примери от Скопския миней (НБКМ 522), Драгановия миней (Зограф I.e.9) и ги сравни с неизследван гръцки миней от 1227 г. (Sinai gr. 592), където последователно е използвана тита-нотация, изследователката очерта някои особености на тита-нотацията и направи извода, че тази примитивна музикалнознакова система в определени случаи е служила като средство за разграничаване на структурните елементи на песнопенията. А н д а П а л и е в а (България) посвети своя доклад на някои „Химни за св. Кирил и Методий в европейското музикално творчество". В него се предлага информация за един по-различен аспект на многопосочната кирило-методиевска проблематика – рефлексията на техните образи и дело в творческото композиторско съзнание през вековете. Разгледани са хронологично няколко творби, в контекста на различната музикална естетика и концепция за апология на двамата първоучители през XVIII, XIX и XX в. – католическата Меса в чест на Кирил и Методий от Михаел Хайдн (1758), Химнът "Slavimo, Slavno Slaveni" на Ференц Лист (1863), „Химн в чест на св. Кирил и Методий" на Чайковски (1885) и „Глаголска меса" на Л. Яначек (1926). Посочени са и творби на авангардни български автори – „Похвално слово за Константин Философ, наречен Кирил" (1970) на Константин Илиев и „Старобългарски хроники" (1971) на Георги Минчев.

Втори тематичен кръг се очерта около проблемите на синтактичните и лексикалните особености на старобългарския книжовен език. Д и м и т ъ р П е е в (България) насочи вниманието на аудиторията „Към въпроса за ранните славянски преводи. Наблюдения върху славянския превод на Юдейската война на Й. Флавий" („К вопросу о ранних славянских переводах. Наблюдения над славянским переводом Иудейской войны И. Флавия"). На базата на славянския превод на „Юдейската война" на Йосиф Флавий, запазен в руски преписи, най-ранният от края на XV в., авторът направи опит за извеждане на синтактичен критерий при локализиране на ранните преводи, като въведе и определи

понятието „синтактичен българизъм". Към него той отнесе две явления: удвояване на допълнението в дат.п. без подкрепа в гръцкия оригинал от типа свои емꙋ, свои ен и образуване на сложни числителни посредством предлога, характерно само за езиците от балканския езиков съюз (къ: .к҃. къ стꙋ двѣ стѣ къ тысѧщи). Анализът на определени лексеми в ранния славянски превод на Хрониката на Георги Амартол в доклада на Ростислав Станков (България) „Някои редки думи в хрониката на Георги Амартол" („Некоторые редкие слова в Хронике Георгия Амартола") не потвърждава мнението за руския превод на Хрониката. Вангелия Десподова (Македония) представи запазените "Hapax legomena в Синайския палимпсест". Ръкописът е намерен в Синай, откъдето носи и името си. Датиран от края на XII – началото на XIII в. Днес се пази в Руската национална библиотека в Санкт-Петербург под сигнатура Gr. 70. Като гръцко-славянски палимпсест кодексът дава добра основа за наблюдения над славянски ръкописи, създадени в скрипторски центрове в директен контакт с гръцкия език. В този случай особено характерни са гръцките заемки. Голяма част от ексцерпирания лексикален материал показва и обогатяване на славянския език не само чрез директно заемане на лексеми, но и на словообразувателни и морфологични модели.

Докладът на Мила Димитрова-Вълчанова и Валентин Вълчанов (Норвегия) „Фрагменти от старобългарския синтаксис" („Old Bulgarian Syntax: the Basics") засегна основните аспекти на старобългарската фразова структура и синтактичните модели в един от най-ранните старобългарски ръкописи – Супрасълския сборник. Представеният експериментален анализ на структурата на старобългарското изречение проследи определянето на основните фразови типове. Бяха направени и някои общи наблюдения на ниво изречение, които позволиха на авторите да коментират възможните асиметрии между лексикалните и функционалните категории. Иван Петров (Полша) представи своите „Наблюдения върху синтаксиса на старобългарската епиграфика". Той разгледа изразяването на семантичните отношения на синтактично ниво в старобългарските епиграфски паметници. Авторът открои степента на наситеност на езика на епиграфиката с разнообразни синтактически конструкции. Основното внимание в доклада беше насочено към конструкциите, представящи причинни, времеви и условни предикати. Данните от проучването си Ив. Петров сравни със състоянието на старобългарската езикова система, отразена в паметниците от XI в.

Агата Кавецка (Полша) посвети своето изложение „Изразяване на категорията определеност–неопределеност в някои произведения на Йоан Екзарх" на сравнение на два преписа на Шестоднева – един руски от XV в. и най-стария запазен сръбски препис от XIII в. Авторката направи кратка характеристика на семантичното ниво на текста на базата на квантитативния модел. Представен беше и инвентар на засвидетелстваните формални средства в рамките на предметните номинални фрази, които изразяват категорията определеност–неопределеност в проучения материал. Татяна Илиева (България) („Паронимия при думите-термини в Йоан-Екзарховия превод на Богословието") разгледа паронимните грешки и лексикалните замени при специалната терминологична лексика в най-стария известен препис на Йоан-Екзарховия превод на Богословието (XIII в.) и по-късната писмена традиция на паметника.

В доклада си „За лексикалните особености на февруарския миней" Ангел Давидов (България) се спря на някои лексикални особености на миней за месец февруари (ГПБ, Соф. 1377). Посочено бе, че текстът е установен компютърно по микрофилми и фотокопия, предоставени от Марио Капалдо. Лексикалният анализ показва безспорна близост до Супрасълския сборник – мнение, изказано и порано от И. И. Срезневски и Н. ван Вейк.

Макар и по-късен руски препис, този паметник предлага богат материал за характеристиката на старобългарската лексика. В доклада „Граматика на текста и граматика на езика: морфологията на имената в различни по време преписи на майския миней“ („Грамматика текста и грамматика языка: именная морфология в разновременных списках славянской майской минеи“) Виктор Баранов (Русия) определи морфологични и граматични маркери, които чрез граматиката на текста отразяват граматиката на езика. На базата на конкретни морфологични и синтактични примери авторът достигна до извода, че отделните етапи от развитието на езика са свързани с различно приспособяване на определени начини на граматическо изразяване.

В своя доклад „Глаголицата и нейните абецедари до края на XII век“ Боряна Велчева (България) разгледа развоя на глаголическия буквен състав в четири периода: а) моравско-панонски; б) ранен старобългарски; в) абецедар на кръглата глаголица; г) късен български глаголически и ранен хърватски абецедар. Авторката изказа съображения по спорни въпроси на ранната глаголица – буквите за назални гласни; буквите за „х“; буквите за „и“; проблема за „пѣ“.

В трета секция взеха участие 26 наши и чужди специалисти. Една част от изнесените доклади бяха посветени на култа към различни светци, засвидетелстван в паметници на стенната живопис и в писмените източници. Лиляна Мавродинова (България) обърна внимание на някои „Разкрития и уточнения в средновековната живопис по българските земи“, до които доведоха реставрационните работи при паметниците на стенната живопис от българското Средновековие. Например оказва се, че изображението на св. Евстратий в Боянската църква е изображение на св. Евстатий Плакида (20 септември), а в църквата в Паталеница е разкрито изображение на св. Евстратий, един от петимата севастийски мъченици (13 декември). През 2004 г. при разчистването на стенописите в църквата „Св. Георги“ в Колуша, Кюстендилско (от края на XII в.), върху западната стена е открита сцената с чудото на св. Евстатий, който при лов вижда светещ кръст с образа на Христос между рогата на елен, което става причина да приеме християнството с цялото си семейство. Тази сцена е характерна за паметници от източните провинции на Византия и не е позната досега в средновековната българска живопис. Костадинка Паскалева (България) разгледа култа към „Св. Панталеймон в старобългарската традиция“ не само като отглас от широкото му разпространение във Византийската империя, а и като тясно свързан с дейността на св. Климент Охридски. Връзката между Климент и патрона му св. Панталеймон бе разкрита не само в паралелни текстове от житията на двамата светци, но и с изобразителен материал от църкви, главно в Македония от XI в. насам, което според изследователката доказва, че сведението у Димитър Хоматиан за манастир, построен от Климент в Охрид и посветен на лечителя-мъченик, не може да се приеме за късна интерполация. Първата църква в с. Бояна, строена и изписана към началото на XI в., без съмнение също така е била посветена на св. Панталеймон, както сочи ктиторската композиция от втория етаж на тази църква. Наименованията „Патлейна“ и „Паталеница“ би трябвало да се тълкуват като производни от името на светеца, комуто са били посветени църкви или манастири през X–XII в., когато култът към св. Панталеймон у нас е в своята кулминация, както е и във Византия. Раница Русева (България) говори за няколко изображения от XVIII в., някои от които бяха обявени за първи път, даващи представа за мястото на „Св. Методий в църковното изкуство на Албания“. Основна роля за формирането и налагането на изобразителния култ към славянските светци от Първото българско царство и в случая – култа към св. Методий, играе град Мосхопол. В повечето примери се представя като централна фигура от компо-

зицията със св. Седмочисленици, държащ модел на църквата като символ на българската духовна йерархия, в която св. Методий е първосвещеник.

В доклада си „Св. Лаврентий и сан Лоренцо" Д и м о Ч е ш м е д ж и е в (България) разгледа инцидентната поява в изворите на Кирило-Методиев ученик на име Лаврентий. Той се споменава само в един ранен извор – Пространното житие на Климент Охридски от Теофилакт. Поради тази причина се изказва мнение, че може би такъв ученик на Кирил и Методий не е съществувал, а името му се е появило в извора по друг начин. Според автора тук може би става въпрос за прочутия раннохристиянски светец св. Лаврентий архидякон Римски (сан Лоренцо), много известен и в Западната, и в Източната църква. Възможно е той да е бил интерполиран у Теофилакт Охридски под влияние на т.нар. Литургия на св. Петър, която е била добре известна в „третия дял от българското царство" (дн. Македония), както в гръцкия си вариант, така и в българския си превод. В нея при изброяването на апостолите веднага след св. Климент Римски винаги се споменава св. Лаврентий Римски. Е л е н а К о ц е в а (България) – „Честни" вериги на свети апостол Петър, 16 януари", съобщи някои допълнителни данни за култа към св. ап. Петър в България и заключи, че той се установява в Преслав през X в. Култът се свързва във Велика Моравия с делото на Кирил и Методий според документи от архивите на Оломоуц и Бърно. В този смисъл издигането на храм на св. ап. Петър в България изглежда колкото актуално, толкова и дипломатическо събитие. То е засвидетелствано в месецослова на сръбски изборен Апостол–Евангелие (XIII в.) от сбирката на архива на Филиала на Института за руска история при Руската академия на науките (ФИРИ РАН, западноевропейска секция, № 680) в Петербург, където при датата 28 април е отбелязано „освещаване на църква на св. Апостол Петър в Бугарех". Според авторката датата трябва да се чете като 25 април поради грешка при транслитерирането от глаголица на кирилица и тя трябва да се свърже с празника Честни вериги на св. ап. Петър. Е л е н а С т а т е в а (България) засегна въпроса „За култа към св. Кирил (и за Преславския събор в 893 г.)". Според нея култът се формира и установява в средновековна България през периода 886–893 г. и обединява българското общество във времето на трансформация между прабългарската и християнската религиозна практика. Авторката обърна специално внимание на голямата сакрална натовареност на прабългарския календар, което ѝ позволи да открие семантична връзка между смъртта на Кирил и Преславския събор, както и зависимост в годините на смяна на българските владетели. Те заемат престола в едни и същи свещени години: на маймуната и на вола.

Друга част от прочетените доклади беше свързана с темата за спомена за делото на славянските апостоли Кирил и Методий през вековете и проблемите, пред които е изправена днес славистиката в различните страни. В доклада си „Делото на Кирил и Методий като средство за пропаганда в ръцете на охридските предстоятели на Българската църква" И л и я И л и е в (България) обърна внимание на факта, че Кирило-Методиевото дело и споменът за него стават обект на манипулации още през XI–XII в. В тази връзка особен интерес представляват съчиненията на охридските архиепископи на Българската църква, и по-специално на Теофилакт Охридски и Димитър Хоматиан. За да може по-точно и безпристрастно да бъде отчетена тяхната намеса (и заслуга) в предаване на истината за Кирил и Методий и техните ученици, авторът изследва въпроса за пропагандата като оръжие в ръцете на охридските архиереи през XI–XIII в., като се спря на различните ѝ аспекти и на специфичните условия, които извеждат на преден план едно или друго средство за отстояване на независимостта на Охридската архиепископия. О л г а П ъ р л и ч е в а (България) прочете доклад на тема „Личностите и делото на Кирил и Методий – символ и

интерпретации в българската възрожденска книжнина". Тя дефинира кирило-методиевските книжовни традиции въз основа на систематизация на формиращите ги принципи и фактори, осмислящи Кирило-Методиевото дело и книжовното дело на техните съратници и следовници като символ на българската писменост и книжовност, който непрестанно се актуализира във времето. Направи обобщен преглед на книжните форми, които се определят от интерпретациите на кирило-методиевската проблематика от ръкописната към печатната практика и моделираните символни образи на славянските първоапостоли от книжовниците. Важен момент в изложението беше подчертаването на единството в протичането на процесите на актуализация на темата и пространствено, т.е. по всички български земи (вкл. югозападните) на тогавашната Европейска Турция. Въз основа на неизвестни до този момент материали от двата най-големи и най-дълго излизали български вестника в Северна Америка – „Народен глас" и „Македонска трибуна", Веселка Желязкова (България) представи „Кирило-методиевската проблематика в българския емигрантски периодичен печат в Северна Америка през първата половина на XX в.". Авторката обърна внимание на публикациите, свързани с различни аспекти на Кирило-Методиевото дело – етническата принадлежност на двамата братя, родината и характера на Кирило-Методиевия език, съдбата на славянската писменост в България и нейната роля за националното и културното израстване на други славянски народи, както и на многобройните материали, свързани с тържественото отбелязване деня на св. Кирил и Методий в Гранит Сити, Мадисон, Индианаполис, Торонто, Ню Йорк, Чикаго и навсякъде, където има български колонии. Ян Страдомски (Полша) говори за „Светите братя Кирил и Методий в католическата и православната полемична литература в Полша през XVI–XVIII в.", като отбеляза, че като цяло темата за делото на св. Кирил и Методий не е от особен интерес за полските историци и религиозни полемисти в периода след Брестката уния (1596 г.). В повечето случаи те само споменават светите братя и представят накратко най-важните им заслуги. Независимо от това образът на славянските първоучители се появява в най-важните за полемиката моменти във връзка с покръстването на славяните, с изясняването на значението на литургията на славянски език, а дори като аргумент в спора за върховенството на папата. За зависимата както от Рим, така и от Константинопол Руска църква припомнянето на обстоятелствата, свързани с покръстването на славяните, както и тълкуването на тези събития са от изключителна важност. Йозеф Беньовски (Словакия) засегна въпроса за „Кирило-Методиевската традиция в Словакия" („Кирилло-Мефодиевская традиция в Словакии"), като подчерта, че в историческото и културното развитие на Словакия кирило-методиевската идея остава неотменна ценност, която непрестанно се обогатява. В трудовете на Кирил и Методий и техните ученици словаците откриват корените на своята политическа и църковна идентичност. Източник на информация за тях са средновековните латински кодекси и старопечатни книги, съхранили се най-вече в източните части на днешна Словакия. Те доказват, че славянската литература тук се разпространява и през XVI–XIX в. Заветите на Кирил и Методий са важна съставна част и от словашкото национално Възраждане. Константинос Нихоритис (Гърция) обърна внимание на някои аспекти „Из кирилометодиевската традиция в Гърция": запазените писмени извори за делото на славянските учители; формирането и развитието на култа към тях; изображенията и реликви на светите братя и техните ученици, които се пазят в черквите „Св. пророк Илия" и „Св. Йоан Предтеча" в Сятиста и „Св. Димитър" във Верея-Верия. Техните стенописи фиксират една стара традиция, която се запазва и през периода на османското владичество. За „Славистиката в Израел: проблеми и перспективи" („Славистика в Израиле: проблемы

и перспективы") говори Волф Москович (Израел). Той очерта основните проблемни области, застъпени в научните трудове на едни от най-изтъкнатите израелски слависти: Моше Алтбауер, Моше Таубе, Волф Москович, както и на младия изследовател Александър Кулик. Като своеобразен славистичен форум беше представена поредицата "Jews and Slavs", от която са публикувани вече петнадесет тома, някои от тях в сътрудничество с австрийски, български, полски и украински изследователи.

По време на заседанията в секцията бяха изнесени за пръв път данни за няколко неотдавна открити паметника. Казимир Попконстантинов (България) съобщи за „Два оловни амулета с глаголически текст от X в." Първият е единственият открит досега оловен амулет, чийто осемнадесетредов текст е само с глаголическо писмо. По своето съдържание текстът се доближава до молитвените – отправена е молба за излекуване на Петър. Вторият оловен амулет е със смесено писмо: кирилица и глаголица. Той е не помалко интересен с това, че е първият амулет-палимпсест – долният текст е старобългарски (само с кирилица) и по съдържание се откроява от гореспоменатия (със смесено писмо). Кирило-глаголическият текст е компилирана молитва против нежит. Норберт Рандов (Германия) представи „Един новооткрит екземпляр на славянската Библия на Скорина", писана на старобелоруски и отпечатана през 1519 г. в Прага. Тя се състои от две книжни тела, печатани поотделно, има авторски предговор, общ предговор и послепис. Преводът на Библията е направен от Франциск Скорина въз основа на чешката Библия и Вулгата. Особено внимание изследователят обърна на предисловието, в което Скорина предупреждава да не се противопоставя светското образование на църковното, тъй като Библията стои в основата на тривиума и квадривиума.

Засегнати бяха и въпроси, свързани с политическата история и културната традиция на средновековна България и Византия. Мартин Егерс (Германия) говори за „Отношенията между България и Великоморавия в светлината на Кирило-Методиевата мисия" ("Bulgarian – Great Moravian Interaction with Special Reference to the Cyrillo-Methodian Mission"). Създадена на територията на Панония след разгрома на аварите през 795–796 г., средновековна Великоморавия се превръща в буферна зона между Франкската империя и България. Според автора мисията на Кирил и Методий е насочена срещу политическото издигане на Франкската империя. Те са византийски мисионери, но действията им са ръководени от папата. Чарлз Боулус (САЩ) разгледа „Писмото на папа Николай I до хан Борис в по-широк исторически контекст" ("Letter of Pope Nicholas I to Khan Boris in a Wider Historical Context"), като отбеляза, че то трябва да се свърже по-скоро със стремежа да се наложи папското влияние в Тесалия и Илирик, отколкото с реално желание да бъде покръстено населението на юг от р. Дунав, както личи и от цялостната кореспонденция на папа Николай I. Ян Рагнар Хагланд (Норвегия) засегна въпроса за културните контакти между скандинавските народи и Византийската империя след края на викингската ера, едно от доказателствата за които е „Отзвукът от битката при Берое през 1121 или 1123 г. в старата норвежка литература" ("Echoes of the Battle near Βερόη in 1121 or 1123 in Old Norse Literature"). В начина, по който е описана победата на византийския император Йоан II Комнин над печенегите в хрониките на Йоан Кинам и Никита Хониат и в норвежката литература, могат да се открият множество аналогии. Това показва, че в основата на тези съобщения стои местна устна византийска традиция, позната не само на византийските хронисти, но и на колонията на варягите в Константинопол. Бистра Николова (България) направи някои изводи за учебната подготовка в „Манастирски училища през IX–X в. (по материали от Равна)". Тяхното местоположение вътре в манастира сочи,

че учениците не са били деца, а по-възрастни хора, които са подготвяни за духовно поприще. Анализът на графитите-абецедари и псалтирните текстове показва метода на обучение – писмено и устно (наизустяване) усвояване на граматиката и богослужебните текстове. Разчитането на минускулните лигатури пък говори, че обучението по калиграфия е друга насока в учението, целяща подготовка на калиграфи за скриптория на Равна. Основният акцент в доклада на Трендафил Кръстанов (България) – „Св. Седмочисленици и св. Йоан Екзарх от Рим за България и Далмация", бе въпросът за западнолатинските книжовни влияния в Първото българско царство. Авторът застъпи становището, че по време на мисията си в Рим през лятото на 866 г. българските пратеници Петър (сродник на княз Борис-Михаил) и болярите Иван и Мартин са се запознали и донесли в Преслав огромно количество литература, предимно гръцки кодекси – прототипа на Симеоновия сборник, Номоканона от XIV титула и др., чийто превод е дело на Йоан Екзарх.

В доклада на Ангел Николов (България) „Някои проблеми на държавно-политическата и етническата терминология в два средновековни славянски превода на Тълковния Апокалипсис" бе разгледан въпросът за превода на политонима Ρωμαίοι в двата славянски превода на Тълкованията върху Апокалипсиса на Андрей Кесарийски. Показано бе, че съставителят на старобългарското Тълкование Данаилово (XI в.) е използвал най-ранния славянски превод на Тълкованията върху Апокалипсиса. В доклада си „Старобългарският Чин на свето Богоявление в атонската ръкописна традиция от XV–XVII в." Христина Тончева (България) говори за резултатите от изследването на атонските преписи на старобългарския Чин на свето Богоявление, които според изследователката могат да се нарекат атонска редакция. Тя е запазена в евхологии от XV–XVII в., съхранявани в Хилендарския манастир, и по същество представлява прецизна текстова и лексикална ревизия на глаголическите текстове от X в. В доклада бяха посочени лексикално-семантичните варианти, използвани в атонската редакция, паралелно със старобългарските и гръцките еквиваленти. Драгиша Бойович (Сърбия) обърна внимание на проблема за „Боговдъхновеността в изворите за св. Кирил и Методий" („Богонадаинице у списома о св. Кирилу и Методју"), която е един от най-значителните богословски феномени, на които се основава не само религиозният авторитет на Свещеното писание, но и патристичната литература, както и кирило-методиевската традиция. Идеята за боговдъхновеността е широко застъпена в произведенията, посветени на делото на Кирил и Методий, носещи старозаветната и новозаветната истина. Тя е изтъкната в Житието на св. Кирил, в службата и похвалата за него, както и в Канона за св. Кирил и Методий. Стефан Смядовски (България) разгледа „Οὐ φονεύσεις (Ex. 20:13, Deut. 5:17; Didache, 2) аще кто разꙋвон сътворѝ (Euch. Sin. 102a7). Отношението към убийството в средновековното българско общество". Убийството е едно от най-тежките престъпления в християнското общество, в което има строго разграничаване между добро и зло. Независимо от това обаче историческите извори разкриват една много по-жестока картина на живота, където насилственото отстраняване на владетеля от престола е често явление. В средновековното общество има много противоречия, каквото е и отношението към убийството. Това поражда парадоксални поведенчески норми, които се родеят с това, което Борис Успенски нарича антиповедение.

Докладът на Светлана Вялова (Русия) бе посветен на съдбата на „Хърватските глаголически паметници извън Хърватия" („Хорватские глаголические памятники вне Хорватии"). Глаголически кодекси, както и отделни фрагменти с глаголическо писмо днес се съхраняват в деветнадесет страни и Ватикана, като най-големите хранилища на този тип ръкописи

се намират в Хърватия и Русия. Н е л и Г а н ч е в а (България) говори за „Кирило-методиевската библиография в електронен вид: структура на базата данни и възможности за търсене". Авторката представи дейността на Кирило-Методиевския научен център за подготовката на пълна кирило-методиевска библиография за периода след 1940 г. и нейната автоматизация, която се извършва въз основа на базовия софтуерен продукт CDS/ISIS (Computerized Documental System/ Integrated Set of Information System). При разработването му се взимат решения относно: структурата и характера на данните в библиографските записи, показалците, начина за представяне на описанията. Съдържанието на документите се разкрива в следните полета: систематичен код (-ове), предметна рубрика(-и), забележки, свързани със съдържането, анотация. В доклада бяха представени примери за библиографските записи на основните видове документи. Чрез тях се дава информация за наличните в базата полета и подполета. Посочени бяха също така полетата, които влизат в речника и по данните от които може да се осъществи търсенето: чрез прелистване на речника, експертно търсене и търсене с подпомагане.

Като съпътстващи прояви към международната научна конференция „Проблеми на Кирило-Методиевото дело и на българската култура през IX–X век" бяха организирани няколко интересни събития.

Първото бе представянето на три книги, които Кирило-Методиевският научен център издаде през изминалата година.

Под редакцията на Волф Москович и Светлина Николова излезе сборникът "Jews and Slavs. Vol. 15. Judaeo-Bulgarica, Judaeo-Russica et Palaeoslavica". Той е резултат от съвместен научен проект на Кирило-Методиевския научен център с Еврейския университет в Йерусалим и съдържа 21 статии на учени от България, Израел, Италия, Русия и САЩ.

Втората книга – „Хиляда години като един ден. Животът на текстовете в православното славянство", е сборник с 35 статии и студии на известния славист Уилям Федер. Тя представя научната продукция на изследователя, свързана с актуалните проблеми на славянската текстология.

Третата книга „Иконография на дванадесетте големи църковни празника в средновековната стенна живопис в България (IX–XIV в.)" е дело на българската изкуствоведка Лиляна Мавродинова. Тя е посветена на символиката на средновековната стенна живопис по българските земи. Разгледаните иконописни изображения авторката поставя в цялостния контекст на източнохристиянската живопис.

Последният ден на конференцията беше посветен на екскурзия до Земенския манастир – един от малкото оцелели паметници на българската средновековна архитектура, строителство и стенопис от XIII в., и на посещение на Криптата на Храм-паметника „Александър Невски". Директорът на криптата Георги Геров запозна участниците във форума с историята и образците на иконографското изкуство от епохата на Средновековието, запазени в днешните български земи.

По време на конференцията беше подготвена изложба, експонирана в галерия „Академика" от 27 септември до 14 октомври 2005 г., разказваща за историята на Кирило-Методиевския научен център. В нея беше показан богат снимков материал за учените, свързани със създаването и утвърждаването на КМНЦ като значим палеославистичен център. Представени бяха най-важните международни изследователски проекти, разработвани през изминалите години. Особено място заеха снимките от международните и националните научни форуми, организирани от Кирило-Методиевския научен център и от други авторитетни международни научни институции, в които участват неговите сътрудници. Специален акцент оформиха многобройните издания, подготвени от Центъра. Особено внимание беше отделено на поредицата „Кирило-Методиевски студии" и на списание "Palaeobulgarica", тъй като те най-точно отразяват из-

вършваната научна работа и резултатите от нея.

В заключение може да се отбележи, че проведената международна научна конференция „Проблеми на Кирило-Методиевото дело и на българската култура през IX–X в." се отличи като един от най-авторитетните научни форуми в последните години. За това свидетелстваха добрата организация, високото равнище на изнесените доклади, дискусиите, които се отличаваха с оживена и творческа атмосфера. Големият интерес на специалистите към работните заседания на конференцията доказа, че Кирило-Методиевският научен център е научно звено с утвърден международен авторитет и е един от главните координатори в областта на кирилометодиевистиката и старобългаристиката в национален и международен план.